

تحلیل محتوای داستان‌های دفاع مقدس منتشر شده برای کودکان و نوجوانان بین سال‌های ۱۳۹۴-۱۳۷۵

مهدی محمدی^۱

دانشیار گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه قم

لیلا حسینی^۲

دانشجوی کارشناسی ارشد علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه قم

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۵/۶ | تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۹/۱۴

چکیده

هدف اصلی این پژوهش، بررسی کتاب‌های داستانی دفاع مقدس منتشر شده برای کودکان و نوجوانان بین سال‌های ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۴ است که با استفاده از روش تحلیل محتوا صورت گرفته است. جامعه پژوهش را تعداد ۹۷ عنوان کتاب داستانی منتشر شده در حوزه دفاع مقدس تشکیل می‌دهند که با استفاده از اطلاعات موجود در وبسایت خانه کتاب ایران انتخاب و با پر کردن چک لیست برای هر کدام از آنها مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. یافته‌ها نشان داد که برای نوشتن ۹۷ عنوان، ۸۰ نفر (۸۲/۵ درصد) مرد و ۱۳ نفر (۱۳/۴ درصد) زن مشارکت داشتند. از نظر سال انتشار، سال‌های ۱۳۸۳ و ۱۳۹۰ بیشترین و سال‌های ۱۳۸۴ و ۱۳۹۰ کمترین آثار را به خود اختصاص دادند. از ۹۷ کتاب بررسی شده تعداد ۴۶ عنوان (۴۷/۴ درصد) توسط ناشران دولتی و ۵۱ عنوان (۵۲/۶ درصد) توسط ناشران خصوصی منتشر شده بود. از نظر موضوعی، بیشترین فراوانی مربوط به آثاری است که به صورت غیرمستقیم به جبهه اشاره کرده‌اند و در میان این موضوعات پرکاربردترین آنها، موضوع سرگذشت‌نامه شهیدان با ۳۶/۴ درصد هستند.

واژه‌های کلیدی: ادبیات کودک و نوجوان، ادبیات داستانی دفاع مقدس، جنگ ایران و عراق، کودکان و نوجوانان، دفاع مقدس

¹ Email: mahdi.mohammadi203@gmail.com

(نویسنده مسئول)

² Email: l.hosseini91@gmail.com

The Content analysis of the Sacred Defense Fictions published for Children and Young Adults Between 1996 and 2015

Mahdi Mohammadi¹

Assistant professor of information science and knowledge management,
University of Qom

Leila hosseini²

Undergraduated of information science and knowledge management,
University of Qom

Received: 2020/7/27 | Accepted: 2020/12/4

Abstract

The main purpose of this study is to review the sacred defense story books published for children and young adults between 1996 and 2015, which has been done using content analysis method. Statistical population consists of 97 fiction books published in the field of sacred defense, which were selected using the information available on the website of the Iranian Book House and analyzed by filling out a checklist for each of them. The results showed that 80 (82.5%) men and 13 (13.4%) women participated in writing 97 titles. In terms of year of publication, the years 2004 and 2011 had the most and the years 2005 and 2011 the least. Of the 97 books reviewed, 46 (47.4%) were published by government publishers and 51 (52.6%) by private publishers. The highest frequency is related to the works that indirectly refer to the front, and among these topics, the most widely used is the subject of the biography of the martyrs with 36.4%.

Keywords: Children and Young Adults' Literature, Sacred Defense Literature, Iran and Iraq's War, Children and Young Adults, Sacred Defense

¹ Email: Mahdi.mohammadi203@gmail.com (Responsible Author)

² Email: l.hosseini91@gmail.com

۱- مقدمه

هر کشوری برای نشان دادن قدمت و تاریخ خود، بر آثار بزرگانش تکیه می‌زند؛ آثاری که نشان دهنده شکوه و عظمت آن تمدن طی قرون و اعصار گذشته بوده‌است. این آثار که با نام «ادبیات» شناخته می‌شود، پدیدآورنده فرهنگ و هویت آن کشور به شمار می‌روند. هداوند (۱۳۹۰: ۱۱۸) معتقد است، هدف ادبیات این است که انسان را با نظام هستی یگانه و همدل ساخته و او را به سوی جامعه‌ای آرمانی رهنمون سازد.

تاریخ سرشار از جنگ‌ها و صلح‌ها و خوشی‌ها و ناکامی‌های هر ملت است. ثبت این حوادث در قالب ادبیات موجب پیدایش گونه‌ای ادبی شده‌است که از آن به عنوان «ادبیات مقاومت» یاد می‌شود. ایران نیز تاریخ پر حادثه‌ای داشته و هشت سال دفاع مقدس باعث شده که گنجینه‌ای غنی از ادبیات دفاع مقدس خلق شوند. این گونه ادبی، سعی بر حفظ ارزش‌های دفاع مقدس دارد و از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است.

واضح است که دفاع مقدس بر تمام گونه‌های ادبی، تأثیر به‌سزایی داشته و ادبیات داستانی کودک و نوجوان نیز از این قاعده مستثنی نیست. ادبیات دفاع مقدس کودکان و نوجوانان در تلاش است تا حماسه‌آفرینی و مردانگی‌های دلیرانی را که با شهامت خود، شرف و افتخار آفریدند، برای کودکان و نوجوانان ایران زمین انعکاس دهد (کریمی موغاری، ۱۳۸۷: ۴۹).

به طور کلی آثار ادبیات داستانی تدوین شده درباره دفاع مقدس در ایران را به سه دوره زمانی تقسیم‌بندی می‌کنند:

الف) آثاری که در سال‌های ابتدایی نگارش یافتند: این آثار که در سال‌های ابتدایی جنگ نوشته شده‌اند، رویکردی حماسی دارند و از دلاوری‌ها و فرهنگ ایثار و شهادت، با بن‌مایه‌های اعتقادی، حکایت دارند؛ گاهی فاقد انسجام کافی در زمینه ساختار و تکنیک، و گاهی هم فاقد قوام و پختگی‌های لازم در موضوع روند عمل داستانی هستند.

ب) آثاری که در سال‌های میانی نگارش یافتند: در این آثار توجه به عناصر داستانی و

برخی مفاهیم بیشتر، و از شدت قهرمان پروری‌ها و حماسه‌سرایی‌ها کاسته شده‌است. در مرحله بعدی، مثل تمام جنگ‌های دنیا، آثار، و ویرانی‌های جنگ را نشان می‌دهند اما به فراخور دیدگاه برخی از نویسندگان نیز تغییر می‌کنند. هنوز هم در بین آثار این دوره آثاری که موضوع شهادت و ایثار، و ارزش‌های اصیل مقاومت و پایداری، و دفاع مقدس را یادآوری می‌کنند، کم نیستند.

ج) آثاری که در سال‌های واپسین نگارش یافته‌اند: این آثار، آثاری هستند که گاهی تغییراتی در چهره شخصیت‌های رزمندگان ایجاد کرده‌اند (حق‌شنو، ۱۳۹۶: ۱۳).

خالقان ادبیات دفاع مقدس سعی کردند فرهنگ مقاومت و دفاع مقدس را در قالب شعر و داستان برای کودکان و نوجوانان منتشر کنند. اما این آثار موافقان و مخالفانی دارند؛ لذا این دیدگاه‌های متفاوت ایجاب می‌کند که ارزیابی‌های دقیقی از آثار تولید شده به عمل آید تا نکات مثبت و منفی مشخص شود و راهنمای نویسندگان و پژوهشگران این حوزه باشد. از همین‌رو، این پژوهش درصدد است تحلیلی محتوایی از داستان‌های جنگ ایران و عراق منتشر شده برای کودکان و نوجوانان ارائه کند تا مشخص سازد که وضعیت داستان‌های کودکان و نوجوانان در زمینه دفاع مقدس از نظر موضوعی و محتوایی و نحوه پرداختن به آنها چگونه است؟

۱-۱. پیشینه پژوهش

در حوزه ارزیابی ادبیات دفاع مقدس تحقیقات متعددی صورت گرفته است که در زیر با برخی از آنها آشنا می‌شویم:

محمدی (۱۳۷۵)، در بررسی داستان‌های جنگ ایران و عراق نوشته شده برای کودکان و نوجوانان، پس از تحلیل محتوای ۱۹۹ عنوان داستان منتشر شده بین سال‌های ۱۳۷۳-۱۳۵۹ دریافت که زنان در عرصه نویسندگی و انتشار داستان‌های دفاع مقدس حضور کمرنگی داشته و انتشار بیش از ۹۰ درصد داستان‌های نوشته شده در تهران اتفاق افتاده بود.

فاضل (۱۳۸۵)، در تحقیقی ضمن مطالعه «جامعه‌پذیری و درونی‌سازی ارزش‌های

دفاع مقدس در کتاب‌های درسی» دریافت که از ۳۵۳۳۷ صفحه مطلب ذکر شده در کتاب‌های درسی مقاطع مختلف آموزش و پرورش، فقط ۲۶۸ صفحه یعنی حدود ۰/۷۵٪ مستقیم به موضوع دفاع مقدس اختصاص یافته است.

مقداری و همکارانش (۱۳۹۰)، در «بازنمایی نقش زنان در ادبیات جنگ برای کودک از منظر گفتمان‌شناسی انتقادی» دریافت که تمامی داستان‌ها مردگرا بوده و زنان یا حضور منفعل داشته‌اند یا نادیده گرفته شده‌اند.

مرتضوی (۱۳۹۱)، در پژوهش کیفی به منظور بررسی عناصر و مؤلفه‌های ایثار و شهادت، پس از تحلیل محتوای پنجاه و هفت داستان از کتاب‌های داستانی کودک و نوجوان منتشر شده بین ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۰ در دو گروه سنی «ب» و «ج» و دسته‌بندی آنها در سی و شش مؤلفه ایثار و شهادت، دریافت که در هر دو گروه، رویکرد غالب در طرح مقوله ایثار و شهادت، مؤلفه «ترجیح منافع نظام بر منافع شخصی (ایثار)» حاکم است.

ابراهیمی هژیر و غیرتیان (۱۳۹۳) در پژوهشی ضمن بررسی تصویر روی جلد هشت کتاب داستان کودک و نوجوان، دریافتند که تصاویر این کتاب‌ها که در مورد دفاع مقدس، بمباران و شهادت است، دارای مفهوم امید، زندگی و پویایی هستند.

زینالی (۱۳۹۴) در پایان‌نامه خود با انتخاب پنجاه مجموعه داستان و پنجاه مجموعه شعر مربوط به دفاع مقدس در دوره زمانی ۱۳۹۲-۱۳۷۴ برای گروه‌های سنی «الف»، «ب»، «ج»، «د» و «ه» به بررسی و تحلیل تأثیر دفاع مقدس بر روی ادبیات کودک و نوجوان پرداخت.

خادمی کولایی و حسن‌پور ایلالی (۱۳۹۸) در یک پژوهش کتابخانه‌ای با رویکرد توصیفی - تحلیلی به مطالعه نگاه انسانی به جنگ و سیر رو به افزایش آن در طول جنگ و سال‌های بعد از آن در ادبیات داستانی ایران پرداختند. یافته‌های آنان نشان داد که علی‌رغم غلبه گفتمان حماسی و ارزش محور در بستر زمانی جنگ، برخی از نویسندگان از همان ابتدا با رویکرد انسانی به آفرینش آثار داستانی پرداختند و با گذر زمان و فاصله گرفتن از جنگ توجه آنان و دیگر نویسندگان به مضامین والای انسانی و موقعیت بغرنج انسان قرار گرفته در شرایط خاص جنگ افزایش یافته و این روند در طول دهه ۸۰ به اوج خود رسیده است.

جوئل تکسل (Joel Taxel) (۱۹۸۳) در پژوهشی تحت عنوان «انقلاب آمریکا در ادبیات داستانی کودکان» به بررسی تأثیرات انقلاب در ادبیات کودکان پرداخته است. این تحقیق نمونه‌ای از تحلیل رمان‌های جنگ در انقلاب کودکان محسوب می‌شود.

پل بریانس (Paul Brians) (۱۹۸۷) در پژوهش خود تحت عنوان «هولوکاست یا کشتار هسته‌ای: جنگ اتمی در ادبیات داستانی» به بررسی رمان‌ها و داستان‌های چاپ و منتشر شده به زبان انگلیسی از سال ۱۸۹۵ که در آنها جنگ هسته‌ای یا پس از آن به تصویر کشیده شده، می‌پردازد.

پاول ام. هولسینگر (Paul.M. Holsinger) (۱۹۹۵) در اثرش به نام «راه‌های جنگ، عصر جنگ جهانی دوم در ادبیات داستانی کودکان و نوجوانان» عنوان می‌کند که جنگ جهانی دوم از رویدادهای عظیم در تاریخ بشر بود. تقریباً از اولین لحظات جنگ در سال ۱۹۳۹ تا عصر حاضر، نویسندگان ادبیات کودکان و نوجوانان به نوشتن رمان و داستان‌های کوتاه در این مورد پرداخته‌اند.

المشت (Al-mashat) و دیگران (۲۰۰۶) در پژوهشی به بررسی تجارب کودکان عراقی از عملیات آزادی عراق پرداخته‌اند. آنان پس از انتخاب ۱۲ نفر از کودکان بین سنین ۹ تا ۱۳ سال موصل عراق و دسته‌بندی آنان در دو گروه متمرکز دریافتند که با وجود هفت ماه پس از پایان رسمی جنگ در عراق، سطح بالایی از اضطراب در میان اکثریت کودکان وجود دارد.

پاکسونی (Paksuni)، تورونن (Turunen) و کسکیتالو (Keskitalo) (۲۰۱۵) در مقاله‌ای تحت عنوان «مقابله با جدایی در دوران کودکی - خاطراتی از کودکان جنگ فنلاند در مورد خانواده سوئدی فاستر» به بیان خاطراتی از دو خواهر و برادر فنلاندی که در دوران کودکی خود طی جنگ جهانی دوم از خانواده خود جدا شدند و با خانواده‌ای سوئدی زندگی کردند، پرداخته‌اند. نتایج تحقیق نشان داد که خاطرات مصاحبه‌شوندگان متفاوت از یکدیگر است؛ با وجود اینکه موقعیت‌های مشابه‌ای را تجربه کرده‌اند.

لذا در جمع‌بندی مطالب یاد شده می‌توان گفت که نگاه‌های متفاوتی بین تحقیقات داخلی و خارجی وجود دارد. در تحقیقات خارجی بیشتر به تأثیرات برجای مانده پرداخته

شده است اما در تحقیقات داخلی به بررسی خود جنگ پرداختند. بررسی پیشینه‌ها نشان می‌دهد که در زمینه ادبیات دفاع مقدس در حوزه کودکان و نوجوانان به جز تحقیق محمدی که مربوط به سال ۱۳۷۵ هست، پژوهش خاصی صورت نگرفته و در طول این ۲۵ سال، آثار بیشتری منتشر شده و از نظر کیفی نیز پیشرفت‌های خاصی در زمینه داستان‌نویسی در کشور اتفاق افتاده که نیاز به بررسی علمی داشت که این پژوهش در همین راستا صورت گرفته است.

۱-۲. اهمیت و ضرورت پژوهش

در خصوص اهمیت و ضرورت انجام این پژوهش این گونه می‌توان گفت که ادبیات دفاع مقدس بخشی از ادبیات کشور است که سالانه آثار متعددی در این حوزه منتشر می‌شود؛ سازمان‌های متعددی از جمله: دفتر ادبیات ایثار و مقاومت بنیاد جانبازان، پژوهشگاه علوم و معارف دفاع مقدس و دفتر ادبیات و مقاومت حوزه هنری سازمان تبلیغات درصد سامان‌دهی آثار منتشره و همچنین پرورش نسلی از نویسندگان و پژوهشگران در این زمینه هستند. با انجام این گونه تحقیقات می‌توان به نقاط قوت و ضعف این گونه ادبی پی برد تا دست‌اندر کاران این حوزه با توجه به یافته‌های آن درصد مرتفع کردن نقایص و تعالی بخشیدن به نقاط ضعف برآیند. این پژوهش می‌تواند راهکارهای مناسبی برای ناشران و نویسندگان به همراه داشته باشد. همچنین بر اساس یافته‌های پژوهش‌هایی از این دست، نویسندگان می‌توانند با موضوعات پرداخته شده و خلأهای موضوعی آشنا شوند تا آثار متفاوتی را خلق کنند.

۲- بحث اصلی

در این بخش به تحلیل و بررسی برخی از یافته‌های این پژوهش می‌پردازیم:

۱-۲. جنسیت نویسندگان کتاب‌ها

بررسی جنسیت نویسندگان نشان داد که ۸۲/۵ درصد از آثار (۸۰ عنوان کتاب) توسط مردان و ۱۳/۴ درصد (۱۳ عنوان کتاب) توسط زنان منتشر شده است. جدول زیر داده‌های آماری آن را نشان می‌دهد:

جدول ۱: توزیع فراوانی مشارکت زنان و مردان در تولید داستان‌های دفاع مقدس

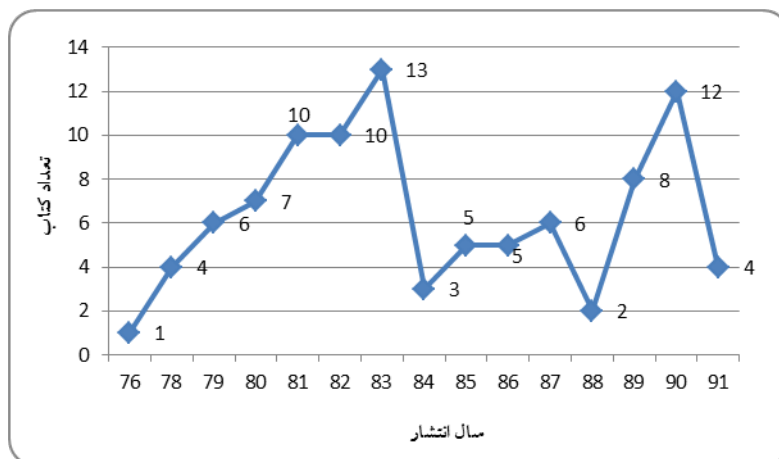
جنسیت	فراوانی	درصد
زن	۱۳	۱۳/۴
مرد	۸۰	۸۲/۵
گروه نویسندگان	۴	۴/۱
جمع	۹۷	۱۰۰/۰

همان‌طور که داده‌های جدول ۱ نشان می‌دهد، میزان استقبال مردان از آثار دفاع مقدس بیشتر از زنان بوده است. با توجه به اینکه دفاع مقدس حوزه‌ای بود که افراد با شرکت کردن در آن و مشاهده وقایع می‌توانند به تصویر روشنی از اتفاقات آن دست یابند و از آنجا که مردان بیشتر درگیر این پدیده بودند، بنابراین، آقایان آثار بیشتری با موضوع دفاع مقدس را منعکس کرده‌اند. یافته‌های محمدی نیز نشان داد که ۷۷ درصد (۷۰ عنوان کرده‌اند (محمدی، ۱۳۷۵: ۱۳۶). محمدی در پژوهش دیگری، علل این مشارکت کمتر زنان را ناشی از عواملی چون: ظریف بودن روحیه زنان و عدم سازگاری آن با مفاهیمی چون: جنگ، قتل، کشتار و کند بودن فعالیت‌های زنان در سایر عرصه‌های اجتماعی دانسته است. وی معتقد است که هنوز باورهای اجتماعی، زن را مرکز ثقل خانواده می‌داند و با حضور او در بیرون از خانواده چندان موافق نیست. این امر سبب شد که حضور آنان در عرصه‌های جنگ و میدان‌های نبرد کمتر از مردان باشد و در اثر کم بودن شناخت از صحنه‌های جنگ، آثار کمتری هم خلق کنند (محمدی، ۱۳۷۹: ۶۲).

۲-۲. انتشار داستان‌ها در سال‌های مورد بررسی

بررسی روند انتشار داستان‌های منتشر شده از موضوعات دیگر این بررسی بود که نمودار ۱ پراکنندگی آثار منتشر شده را در طول سال‌های مورد بررسی نشان می‌دهد.

نمودار ۱: توزیع فراوانی انتشار آثار در سال‌های ۱۳۷۶ تا ۱۳۹۱

همان‌طور که داده‌های نمودار ۱ نشان می‌دهد، روند صعودی تولید آثار کودکان در حوزه دفاع مقدس، در سال ۱۳۸۴ با یک کاهش شدید مواجه بوده‌است. شرایطی مشابه با همین شرایط را در سال ۱۳۸۸ نیز می‌توان مشاهده کرد. شاید بتوان علت آن را در فضای سیاسی حاکم بر کشور جستجو کرد که شرایط پیش آمده تا مدتی کلیه عرصه‌های علمی - فرهنگی حاکم بر کشور را تحت تأثیر قرار داد. اما بیشترین تعداد آثار در سال‌های ۱۳۸۳ و ۱۳۹۰ منتشر شده‌اند. می‌توان گفت تعداد کتاب‌های منتشر شده در هر سال به صورت متوسط ۶/۴ کتاب است. از آنجا که اکثر کتاب‌های منتشر شده در این زمینه توسط انتشارات دولتی منتشر شده‌اند، شاید بتوان گفت که فراز و نشیب حمایت‌های دولتی در کم‌کاری و پرکاری انتشارات در انتشار این کتب نیز مؤثر بوده‌است.

۲-۳. ناشرین آثار داستانی

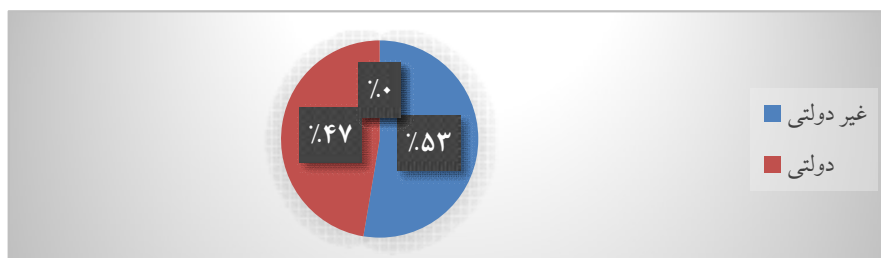
کتاب‌های حوزه دفاع مقدس برای کودکان و نوجوانان توسط ناشران مختلفی منتشر شده‌است. جدول زیر آمار انتشار کتاب‌ها توسط انتشارات مختلف را نشان می‌دهد.

جدول ۲: توزیع فراوانی آثار بر اساس انتشارات

انتشارات	فراوانی	درصد
سوره مهر و نشر شاهد	۲۰	۲۰/۶
کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان	۸	۸/۲
صف	۷	۷/۲
سوره مهر	۶	۶/۲
آشنایی	۵	۵/۲
شاهد	۵	۵/۲
کعبه دل	۵	۵/۲
مدرسه	۵	۵/۲
ناشران کمتر از ۵ اثر	۳۶	۳۷
جمع	۹۷	۱۰۰

همان‌طور که داده‌های جدول ۲ نشان می‌دهد، فعال‌ترین انتشارات یعنی انتشارات شاهد، سوره مهر و کانون پرورش فکری کتاب، ۲۰/۶ درصد کتاب‌های مورد بررسی را منتشر کرده‌اند. انتشارات سوره مهر به تنهایی، ۶ عنوان کتاب (۶/۲ درصد) و انتشارات شاهد به تنهایی ۵ عنوان کتاب (۵/۲ درصد) منتشر کرده‌اند. ۸ عنوان کتاب (۸/۲ درصد) توسط انتشارات کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، منتشر شده‌است. انتشارات صف ۷ عنوان کتاب (۷/۲ درصد) را منتشر کرده است. هر کدام از انتشارات آشنایی، کعبه دل و مدرسه نیز در انتشار ۵ عنوان کتاب همکاری داشته‌اند. بقیه ناشران کمتر از ۵ اثر منتشر کرده‌اند که قابل ذکر نبود و در طبقه کلی کمتر از ۵ اثر دسته‌بندی شدند. به وضوح می‌توان مشاهده کرد که انتشاراتی مستقر در شهر تهران، نسبت به انتشارات شهرهای دیگر برتری دارند. در پژوهش محمّدی هم انتشارات پیام آزادی و کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان و حوزه هنری سازمان تبلیغات اسلامی در رده‌های اول تا سوم بودند (همان، ۱۳۷۵: ۱۳۸).

انتشاراتی که اقدام به نشر کتاب‌های داستانی دفاع مقدس کودکان و نوجوانان نموده‌اند، در دو گروه دولتی و خصوصی دسته‌بندی شدند که نمودار شماره ۲ داده‌های آماری آن را نشان می‌دهد.

نمودار ۲: توزیع فراوانی وابستگی ناشران

همان‌طور که نمودار ۲ نشان می‌دهد، ۵۳ درصد (۵۱ مورد) از انتشارات خصوصی و ۴۷ درصد (۴۶ مورد) از انتشارات دولتی هستند. اگرچه تعداد انتشارات دولتی کمتر از انتشارات خصوصی هستند، اما فراوانی کتاب‌های منتشر شده توسط این انتشارات بیش از نیمی از کتاب‌های مورد بررسی را تشکیل می‌دهند. این بیانگر آن است که امکانات موجود برای نشر کتاب در انتشارات دولتی برتری قاطع به انتشارات خصوصی دارند؛ به طوری که بیشتر انتشارات خصوصی تنها یک کتاب منتشر کرده‌اند.

۲-۴. گروه سنی آثار منتشره

اگرچه کتاب‌های مورد بررسی در این تحقیق برای کودکان و نوجوانان نوشته شده اما با این حال به تفکیک گروه‌های سنی کتاب‌های مذکور در جدول زیر ارائه شده است.

جدول ۳: توزیع فراوانی آثار بر اساس گروه سنی

گروه سنی	فراوانی	درصد
الف، ب، ج	۴	۴/۱
ب	۴	۴/۱
ب، ج	۲۶	۲۶/۸
ج	۸	۸/۳
ج، د	۱۷	۱۷/۵
د	۶	۶/۲
د، هـ	۳۲	۳۳/۰
جمع	۹۷	۱۰۰/۰

همان طور که داده‌های جدول ۳ نشان می‌دهد، ۳۳ درصد کتاب‌ها متعلق به گروه سنی «د، و، ه» بوده‌است. ۲۶/۸ درصد کتاب‌ها مربوط به گروه سنی «ب، ج» است. ۱۷/۵ درصد کتاب‌ها نیز به گروه سنی «ج، د» اختصاص دارد. ۸ کتاب (۸/۳ درصد) متعلق به گروه سنی «ج» است. ۶ کتاب (۶/۲ درصد) برای گروه سنی «د» منتشر شده‌است. هر یک از گروه‌های سنی «الف، ب، ج» و «ب» چهار کتاب (۴/۱ درصد) را به خود اختصاص داده‌اند. آمار حاکی از آن است که اکثر کتاب‌ها برای گروه سنی (د و ه) یعنی برای نوجوانان منتشر شده‌است. در مرتبه دوم گروه‌های سنی (ب و ج) یعنی سال‌های دبستان مورد توجه ناشران بوده‌است؛ سال‌هایی که شاکله اصلی کودک در حال شکل‌گیری است. گروه‌های سنی (ج و د) در مرتبه بعدی توجه نویسندگان بوده‌است. گروه سنی «الف» که سال‌های قبل از دبستان است، فقط در ۴ کتاب مورد توجه است و آن هم به خاطر عدم درک کودک از موضوع جنگ طبیعی به نظر می‌رسد.

۲-۵. ارتباط موضوع داستان با جنگ

برای نوشتن یک داستان آنچه در ابتدا ضروری می‌نماید، موضوع است؛ موضوعی که بتواند کلیه عناصر داستان را در خدمت خود بگیرد و آن را تا رسیدن به نتیجه دلخواه داستان‌نویس پیش ببرد (بهشتی، ۱۳۷۶: ۵۵). در این بررسی، کتاب‌های داستانی را از نظر موضوعات به دو دسته: الف) آثاری که به صورت مستقیم با جبهه در ارتباط بوده‌اند ب) آثاری که از رویدادهای جبهه تأثیر پذیرفته‌اند، دسته‌بندی کردیم که نمودار ۳ داده‌های آماری آن را نشان می‌دهد.

نمودار ۳: توزیع فراوان موضوعی داستان‌های دفاع مقدس

همان‌طور که نمودار ۳ نشان می‌دهد، که ۳۵/۱ درصد (۳۴ عنوان) در دسته در ارتباط کامل و ۶۴/۹ درصد (۶۳ عنوان) در دسته متأثر از جبهه و جنگ جای گرفتند. آمار حاکی از آن است که رویدادهایی که از جبهه تأثیر پذیرفته‌اند در صدر قرار دارند و علت آن را هم می‌توان این‌طور بیان کرد که چون از سال‌های جنگ فاصله گرفته‌ایم، خود جنگ در داستان‌ها کمتر منعکس می‌شود و بیشتر به اثرات جنگ به جامعه و افراد پرداخته می‌شود.

هر کدام از این دو موضوع کلی به شاخه‌های فرعی تری نیز دسته‌بندی شده بودند که جدول شماره ۴ موضوعات فرعی آثار مرتبط با جبهه را نمایش می‌دهد.

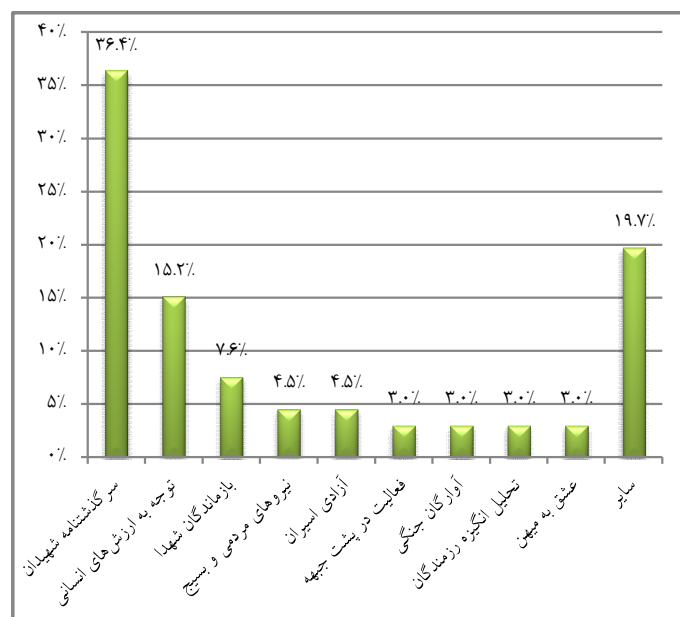
جدول ۴: توزیع فراوانی آثار بر اساس موضوعات مستقیم مرتبط با جبهه

موضوعات	فراوانی	درصد
تصرف خاک ایران	۱۱	۳۲/۴
حمله هوایی دشمن	۶	۱۷/۶
عملیات	۵	۱۴/۷
مقاومت	۵	۱۴/۷
شهادت	۳	۸/۸
عملیات نفوذی	۲	۵/۹
اسارت	۱	۲/۹
کمیود مهمات و مواد غذایی	۱	۲/۹
جمع	۳۴	۱۰۰/۰

همان‌طور که داده‌های جدول ۴ نشان می‌دهد، در بین کتاب‌هایی که به صورت مستقیم به موضوعات مرتبط با جبهه پرداخته بودند، پرکاربردترین موضوع، تصرف خاک ایران بوده است که ۳۲/۴ درصد را به خود اختصاص می‌دهد. ۱۷/۶ درصد از داستان‌ها حمله‌های هوایی دشمن را به تصویر کشیده بودند. هر یک از دو موضوع عملیات و مقاومت، در ۱۴/۷ درصد کتاب‌های مذکور، کانون توجه بوده است. سایر موضوعات چون: شهادت، عملیات نفوذی، اسارت و کمیود مهمات و مواد غذایی کمتر پرداخته شده است. برخلاف پژوهش

حاضر، پژوهش محمدی که در دهه هفتاد انجام شده است، نشان می‌دهد که پرکاربردترین موضوعات، موضوع شهادت و بمباران شهرها و روستاها بوده که نشان از تکراری و تقلیدی بودن کارهای نویسندگان جنگ دارد. به همان میزان پایین بودن درصد عملیات‌ها و اسارت حکایت از عدم شرکت نویسندگان در جنگ و شناخت مطبوعاتی آنها از جنگ دارد (محمدی، ۱۳۷۵: ۱۴۵). سهرابی نیز در پژوهش خود مشخص کرده بود که در کتاب‌های درسی مقاطع تحصیلی ابتدایی، راهنمایی، متوسطه و پیش دانشگاهی از کل ۳۵۳۳۷ صفحه مطلب ذکر شده فقط ۲۶۸ صفحه یعنی حدود ۰/۷۵٪ مستقیم به موضوع دفاع مقدس اختصاص یافته است. مطالب ذکر شده نیز شایسته است مورد بازنگری قرار گرفته و مطالب جدید و با کیفیت بهتر جایگزین گردد (فاضل، ۱۳۸۵: ۱۲۳).

در کتاب‌هایی که موضوع آنها از جبهه تأثیر پذیرفته بود نیز دسته‌بندی‌های ریزی در نظر گرفته شده بود. نمودار ۴ ریز موضوعات را نمایش می‌دهد.

نمودار ۴: توزیع فراوانی موضوعات داستان‌های متأثر از جنگ

همان‌طور که نمودار ۴ نشان می‌دهد، بیشتر از هر موضوعی، به سرگذشت شهیدان

پرداخته شده است. ۳۶/۴ درصد کتاب‌ها به این موضوع پرداخته‌اند. ۱۵/۲ درصد کتاب‌ها نیز موضوع توجه به ارزش‌های انسانی را در کانون توجه خود قرار داده‌اند. ۷/۶ درصد کتاب‌ها به موضوع بازماندگان شهدا پرداخته‌اند. موضوعات دیگر سهم بسیار کمی از کتاب‌ها را به خود اختصاص داده‌اند. با توجه با این که شهدای دفاع مقدس به عنوان الگو برای نسل امروز شناخته می‌شوند لذا اکثر نویسندگان به دنبال الگوسازی از شخصیت این شهدا برای کودکان و نوجوانان هستند و ویژگی‌های بارز شخصیتی آنان را در قالب داستان زندگی شهدا در آثارشان به رشته تحریر در می‌آورند (حسینی، ۱۳۸۱: ۱۵۴). در این خصوص معتقد است که تصویری که از شهید چمران، شهید باکری، شهید صیاد شیرازی در شعر، داستان، خاطره و رمان خلق می‌شود، تصویری دو بعدی است که هم الگوپردازی می‌کند و هم الگوسازی می‌نماید. اگر قصوری در بیان الگوسازی است متوجه بضاعت کم و توان پایین تخصصی نویسنده است و گرنه در جریان ادبیات دفاع مقدس این مهم به وضوح مشهود است که این الگوها در اذهان عمومی، همان الگویی است که نویسنده، قصد انتقال مفاهیم را داشته است. بر اساس یافته‌های این پژوهش اکثر موضوعات داستان‌ها، موضوعاتی بودند که از جبهه تأثیر پذیرفته‌اند. محمدی نیز، به عدم پرداختن به موضوعاتی متأثر از جبهه اشاره کرده و احتمال پرداختن به این موضوعات را به سال‌های آتی واگذار نموده بود (محمدی، ۱۳۷۵: ۱۴۵).

نتیجه

بررسی داستان‌ها نشان داد که مردان حضور پررنگ‌تری در نوشتن آثار داستانی دفاع مقدس برای کودکان و نوجوانان داشته‌اند. همچنین مشخص شد که بیشترین تعداد آثار در سال‌های ۱۳۸۳ و ۱۳۹۰ منتشر شده‌اند. در بررسی ناشران هم دریافتیم که فعال‌ترین ناشران این آثار، انتشارات شاهد، سوره مهر و انتشارات کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان می‌باشند. همچنین در مورد ناشران می‌توان گفت که با این که اکثر ناشران خصوصی هستند، ناشران دولتی تعداد عناوین بیشتری از مجموع آثار را منتشر کرده‌اند. در مبحث آثار منتشره برای گروه‌های سنی مختلف، بیشترین فراوانی از آن گروه سنی نوجوانان (د و ه) است که توجه ویژه نویسندگان و ناشران را به خود جلب کرده است. از نظر موضوعی نیز آثار متأثر از جنگ بیشترین فراوانی را به خود اختصاص داده است. لازم است نویسندگان بازنگری اساسی در نحوه پرداختن به آثار دفاع مقدس داشته باشند. با توجه به اینکه تعداد ناشران خصوصی بیشتر از ناشران دولتی است اما تعداد آثار منتشره کمتری از آنها وجود دارد و دلیل این امر نیز تمرکز امکانات دولتی برای ناشران دولتی است. در همین راستا به مسئولین فرهنگی ذی‌ربط پیشنهاد می‌شود تا تسهیلاتی را برای انتشارات خصوصی نیز فراهم کنند تا آنها نیز نقش بیشتری در انتشار آثار داستانی و به طور کلی ادبیات دفاع مقدس ایفا نمایند.

حضور زنان نویسنده در پدیدآوری داستان‌های منتشر شده نسبت به مردان چشمگیر نبوده لذا به مسئولین فرهنگی پیشنهاد می‌شود به ایجاد زمینه‌هایی برای حضور فعال‌تر این قشر از نویسندگان پرداخته شود تا در جریان تولید این آثار نیز حضور آنان مغفول نماند. با توجه به اهمیت ویراستاری برای آثار مختص کودک و نوجوان پیشنهاد می‌گردد که ناشران در این خصوص اهتمام ورزند و با وجود بالا رفتن هزینه چاپ و نشر از ظرفیت‌های ویراستاری نیز استفاده نمایند.

استفاده مناسب از وجود تصویرگران ماهر در انتشار آثار مختص مخاطبان کودک و نوجوان نیز با توجه به ضرورت آن پیشنهاد می‌گردد. همچنین پیشنهاد می‌گردد طوری

سیاست‌گذاری گردد که از حجم تمرکز ناشران آثار دفاع مقدس بر روی پایتخت کاسته شود و سهم ناشران شهرهای دیگر کشور افزایش یابد تا دسترسی مخاطب به آثار مذکور در سراسر کشور یکسان شود. از آنجا که اکثر نویسندگان آثار مورد بررسی تنها یک اثر منتشر کرده‌اند، می‌توان نتیجه گرفت که اکثر نویسندگان در این حوزه تخصص کافی ندارند و به صورت تفریحی یک اثر منتشر نموده‌اند. از این رو پیشنهاد می‌گردد نویسندگان سعی کنند که در حوزه تخصصی خود فعالیت نمایند تا بر کیفیت آثار منتشره افزوده شود. آنچه در جمع‌بندی می‌توان گفت این است که پرداختن به ادبیات دفاع مقدس در طول سالیان اخیر همیشه مدنظر نویسندگان و شاعران و پژوهشگران بوده و سالانه آثار متعدد ادبی در قالب‌های مختلف در اختیار کودکان و نوجوانان قرار می‌گیرد. اما مقایسه یافته‌های پژوهش حاضر با پژوهش محمدی که ۲۴ سال پیش صورت گرفته‌است، نشان می‌دهد که در طول سالیان مختلف هرچند اصول و فنون داستان‌نویسی پیشرفت کرده و میزان آشنایی نویسندگان با این مباحث بیشتر شده و آثار غنی و پر محتوایی تولید می‌شود، اما بسیاری از مشکلات ساختاری شناسایی شده از جمله حضور کمتر زنان نویسنده در صحنه‌های فرهنگی، تمرکز بیش از حد نشر و انتشار آثار دفاع مقدس در حیطه ناشران دولتی، تمرکز شدید امکانات چاپ و نشر در تهران علی‌رغم گذشت دو دهه از تحقیق محمدی همچنان پابرجاست.

با توجه به اینکه اکثر آثار منتشره مختص گروه سنی (د و ه) هستند، توصیه می‌شود نویسندگان بر اساس نیازهای دیگر گروه‌های سنی نیز آثاری منتشر کنند.

از آنجا که شخصیت‌های اول اکثر داستان‌ها، مرد هستند و اینکه مخاطبان خاص آنها کودک و نوجوان هستند، به نویسندگان این آثار توصیه می‌شود شخصیت‌های اول کودک و نوجوان را بیشتر در آثارشان بگنجانند. با توجه به اینکه اکثر موضوعات داستان‌ها در مورد زندگی‌نامه شهیدان است، پیشنهاد می‌گردد نویسندگان به موضوعات متنوع بپردازند و برای جذب مخاطب به نوآوری دست بزنند.

منابع و مأخذ

- ابراهیمی هژیر، معصومه و پریسا غیرتین. (۱۳۹۳). «تصویر در ادبیات پایداری (دفاع مقدس) کودک و نوجوان». کتاب ماه کودک و نوجوان. سال ۱۷. شماره ۸. صص: ۹۷-۹۳.
- بهشتی، الهه. (۱۳۷۶). عوامل داستان. تهران: برگ.
- حسینی، قربان. (۱۳۸۱). «مروری بر ادبیات دفاع مقدس». اندیشه انقلاب اسلامی. سال ۲. شماره ۳. صص: ۱۵۶-۱۵۰.
- حق شنو، فرخنده. (۱۳۹۶). جستاری دیگر، ادبیات داستانی مقاومت و پایداری و دفاع مقدس. تهران: خانه کتاب.
- خادمی کولایی، مهدی و نسیم حسن پور ایلالی. (۱۳۹۸). «بررسی و تحلیل پیدایی و پایایی نگاه انسانی در ادبیات داستانی جنگ تحمیلی». ادبیات پایداری. سال ۱۱. شماره ۲۰. صص: ۶۰-۲۷.
- زینالی، الهام. (۱۳۹۴). «بررسی و تحلیل تأثیر دفاع مقدس بر روی ادبیات کودک و نوجوان». پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه محقق اردبیلی: دانشکده ادبیات و زبان های خارجی.
- فاضل، سهراب. (۱۳۸۵). «جامعه پذیری و درونی سازی ارزش های دفاع مقدس: نقدی بر ارزش های دفاع مقدس در کتاب های درسی». سیاست دفاعی. سال ۱۴. شماره ۵۵. صص: ۱۲۸-۱۱۳.
- کریمی موغاری، فریده. (۱۳۸۷). «تأملی در ادبیات داستانی کودک و نوجوان دفاع مقدس (در دهه اول انقلاب اسلامی)». کتاب ماه کودک و نوجوان. سال ۱۲. شماره ۴. صص: ۵۶-۴۹.
- محمدی، مهدی. (۱۳۷۵). «بررسی داستان های جنگ ایران و عراق نوشته شده برای کودکان و نوجوانان». پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال: دانشکده علوم کتابداری و اطلاع رسانی.
- _____ (۱۳۷۹). «نقش زنان در ثبت ادبیات جنگ برای کودکان». پژوهش نامه ادبیات کودکان و نوجوانان. سال ۳. شماره ۶. صص: ۷۱-۶۰.
- مرتضوی، سید محسن. (۱۳۹۱). «بررسی عناصر و مؤلفه های ایثار و شهادت در ادبیات داستانی کودک و نوجوان». پایان نامه کارشناسی ارشد تاریخ و فلسفه آموزش و پرورش. دانشگاه شیراز: دانشکده علوم تربیتی و روان شناسی.
- مقداری، صدیقه سادات؛ رضا زمردیان؛ اعظم استاجی و مهدی مشکوه الدینی. (۱۳۹۰). «بازنمایی نقش زنان در ادبیات جنگ برای کودک از منظر گفتمان شناسی انتقادی». زبان شناسی و گویش های خراسان. سال ۳. شماره ۲. صص: ۷۰-۴۷.
- هداوند، جواد. (۱۳۹۰). «هدف از ادبیات چیست». رشد زبان و ادب فارسی، شماره ۱۰۰. صص: ۱۲۱-۱۱۸.

- Al-mashat, Kasim and Norman Amundson and Maral Buchanan and Marv Westwood. (2006). "Iraqi children's war experiences: the psychological Impact of operation Iraqi freedom". *International journal for the advancement of counseling*. Vol 28. No 2. p 195.
- Brians, Paul. (1987). "*Nuclear Holocausts: Atomic War in Fiction 1895-1984*". United States: Kent State University Press.
- Holsinger, M. Paul. (1995). "*The way of war: the era of World War II in children's and young adult*". Publisher: Metuchen: Scarecrow Press.
- Paksunie, Merja and Tuija A Turunen and Pigga Keskitalo. (2015). "Coping with separation in childhood- finish war children recollections about Swedish foster families". *procedia- social and behavioral sciences*. Vol 185. No13. pp 67-75.
- Taxel, Joel. (1983). "the American Revolution in children's Fiction". *Research in the teaching of English*. Vol 17. No 1. pp. 61-83.

References

- Al-mashat, Kasim and Norman Amundson and Maral Buchanan and Marv Westwood. (2006). "Iraqi children's war experiences: the psychological Impact of operation Iraqi freedom". *International journal for the advancement of counseling*. Vol 28. No 2. p 195.
- Beheshti, Elahe. (1997). Elements of the Story. Tehran: Barg.
- Brians, Paul. (1987). "*Nuclear Holocausts: Atomic War in Fiction 1895-1984*". United States: Kent State University Press.
- Fazel, Sohrab. (2006). "Socialization and Internalization of Sacred Defense Values: A Critique of Sacred Defense Values in Textbooks." *Defense policy*. 14 years. No 55. pp 113-128. [In Persian]
- Haghsheno, Farkhonde. (2017). Another inquiry is the fictional literature of resistance and stability and sacred defense. Tehran: Book House. [In Persian]
- Hodavand, Javad. (2011). What is the purpose of literature? Development of Persian language and literature. No 100. Pp 118-121. [In Persian]
- Holsinger, M. Paul. (1995) "*The way of war: the era of World War II in children's and young adult*". Publisher: Metuchen: Scarecrow Press.
- Hosseini, Qorban. (2002). " A Review on Sacred Defense Literature" *Journal of Islamic Thought*. 2 years. No 3. PP 156-150. [In Persian]
- Karimi Mouqari, Faride. (2008). "Reflections on the fictional literature of children and adolescents of the Holy Defense (in the first decade of the Islamic Revolution)". *Monthly Book Review: Children and Young Adults*. 12 years. No 4. pp 49-56. [In Persian]
- Khademi Kulaei, Mehdi and Nasim Hasan Pour Ilali. (2019). An Investigation and Analysis of the Appearance and Persistence of the Human Look in the Fiction Literature of the Imposed War. *Journal of Resistance Literature*. 11 years. No 20. pp 27-60. [In Persian]
- Ibrahimi Hazhir, Masoumeh and Parisa Qeyratiyan. (2011). "Picture in Sacred Defense Literature" *Monthly Book of children and young adult*. 17 years. No 8. pp 93-97. [In Persian]

- Muhammadi, Mahdi. (1996). "A Study of the Stories of the Iran-Iraq War Written for Children and Adolescents." Master Thesis in Library and Information Science. Islamic Azad University: North Tehran Branch. [In Persian]
- _____ . (2000). "The role of women in recording war literature for children. "The Research Quarterly of Children & Youth's Literature. 3 years. No 6. Pp 60-71. [In Persian]
- Mortazavi, Seyyed Mohsen. (2012). "Study of the elements and components of self-sacrifice and martyrdom in the fiction literature of children and adolescents". Master Thesis in History and Philosophy of Education. Faculty of Educational Sciences and Psychology: Shiraz University. [In Persian]
- Meqdari, Seddiqeh Sa'dat and Reza Zomorrodian and Azam Estaji and Mahdi Meshkato al-Dini. (2013). Women's Representation in war Stories for Children. A Critical Discourse Analysis. 11 years. No 1. pp 47- 69. [In Persian]
- Paksunie, Merja and Tuija A Turunen and Pigga Keskitalo. (2015), "Coping with separation in childhood- finish war children recollections about Swedish foster families". *procedia- social and behavioral sciences*. Vol 18. No 13. pp 67-75.
- Taxel, Joel. (1983). "the American Revolution in children's Fiction". *Research in the teaching of English*. Vol 17. No 1. pp. 61-83.
- Zeynali, Elham. (2016). "Study and Analysis of the Impact of Sacred Defense on Children and Adolescent Literature". Master Thesis, Faculty of Literature and Foreign Language: Mohaghegh Ardabili University. [In Persian]